

Pēteris VANAGS

Latvijas universitāte, Stockholms universitet

ERSTLINGE LETTISCHEN DRUCKS – KRISTOFORA FĪREKERA RAKSTĪBA IESPIESTĀ VEIDĀ

1. Septiņpadsmitais gadsimts bija latviešu rakstu valodas stabilizēšanas un normalizēšanas laikmets. Šai laikā izveidojās tā rakstu valoda, kas bez būtiskām izmaiņām pastāvēja līdz pat 19. gs. vidum, kad līdz ar tautisko atmodu tika veidota arī latviešu nacionālā rakstu valoda.

Septiņpadsmitajā gadsimtā bija jāatrisina divi galvenie uzdevumi – latviešu rakstu valodas dialektālais pamats, tātad tās fonoloģiskā un gramatiskā sistēma, kā arī latviešu valodas grafētiskā un ortogrāfiskā sistēma. Pirmais jautājums īpašas domstarpības neradīja, jo bijušajā Livonijā par rakstu valodai atbilstošu tika uzskatīta tā latviešu valodas forma, ko šodien sauc par vidus dialektu, atsakoties tikai no specifiskām atsevišķu izlokšņu vai to grupu iezīmēm.

Citādi tas bija ar latviešu valodas rakstību. Saprotot pirmo, lejasvācu tradīcijā balstīto grāmatu rakstības nepilnības, gadsimta gaitā radās vairāki jauni rakstības modeļi, kas parādījās vai nu rokkrakstos, vai arī iespiestā veidā. Grāmatās bija izmantoti Georga Elgera (1621, 1622, 1673, 1683), Georga Manceļa (1631, 1637, 1638, 1644, 1671 u. c.), Jāņa Reitera (1664?, 1675) atšķirīgie rakstības modeļi. Savdabīgu versiju par pirmo rakstu rakstību ar senprūšu trešā katehisma ietekmi atrodam Andreja Geceļa manuskriptā. Atšķirīga, bet ne inovatīva rakstība izmantota citos gadsimta avotos. No visiem minētajiem modeļiem atzītāko vietu ieņem Manceļa rakstība, jo tieši tā ir lietota galvenajos avotos – luteriskās baznīcas rokasgrāmatu izdevumos 1637., 1644., 1671. gadā, kā arī Manceļa paša sprediķu grāmatā 1654. gadā.

Manceļa rakstība bija piedāvājusi noteiktus risinājumus iepriekšējās rakstības problēmām (Ozols 1965, 162–170). Šeit akcentēsim tikai dažus aspektus: 1) garo patskaņu apzīmēšanai tika piedāvāts saknes un atsevišķās piedēkļu zilbēs lietot <h> aiz patskaņiem <ah, eh, äh, uh>, <ih> – tikai vārdu sākumā – un divskaņa /uo/ – <oh>; /ī/ apzīmēšanai vārda vidū ieviesa digrafu <ie>; 2) galotnes zilbēs apzīmējumi bija atšķirīgi – ar <h> apzīmēja <eh>, <uh>, /ī/ apzīmēšanai parasts bija <y>, /ā/ apzīmēja ar <à>, bet /uo/

tika apzīmēts ar vienkāršu <o>; 3) ieviesta atšķirīga rakstība fonēmām /e, æ, ē, ē̄, / – <e, ä, eh, äh>; 4) ieviesta virgula </> palatālo līdzskaņu /l̥, ņ, r̥/, kā arī nebalsīgā /s/ apzīmēšanai. Tomēr, izņemot pirmo, pārējie apzīmējumi netika Manceļa rakstos lietoti konsekventi, iespējamās svārstības un citi apzīmēšanas paņēmieni.

Divi no Manceļa rakstības sistēmas elementiem – <h> garo patskaņu apzīmēšanai un virgula palatālo līdzskaņu un /s/ apzīmēšanai arī ar precizējumiem un konsekventi nostiprinājās latviešu rakstu valodā.

2. Manceļa sistēmas elementu radošs izmantojums redzams rokrakstos pazīstamajā Kristofora Fīrekera rakstības sistēmā (Par to plaši Draviņš 1957a). Tā zināma no diviem ierakstiem iespīstās grāmatās: 1) 1615. gada rokasgrāmatas izdevuma Tartu universitātes eksemplārā, 2) 1638. gada Manceļa vārdnīcas *Lettus* Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas eksemplārā. Šīs sistēmas iespaidi vai relikti saskatāmi arī dažos citos ar Fīrekeru tālāk saistītos manuskriptos (Draviņš 1957a, 44–47; Draviņš 1957b; Augstkalns 1936, 126–127).

Fīrekera sistēmas galvenās pazīmes: 1) virgula </> izmantota visu palatālo līdzskaņu /l̥, ņ, r̥, k̥, ģ/, kā arī nebalsīgā /s/ apzīmēšanai – <l, n, r, k, g, f>; 2) virgula izmantota arī /š/ apzīmēšanai <β> un /č/ <z>; 3) līdzskanis /ž/ apzīmēts ar <β>, /c/ ar <z>, /dz/ ar <ds>; 4) virgula izmantota arī visu garo patskaņu apzīmēšanai, neatšķirot dažādos /e/, <a, e, i, u>; 5) lokatīva galotnēs garie patskaņi ir apzīmēti gan ar virgulu, gan „jumtiņu” <^> – <â, ê, î, û>; 6) visu līdzskaņu dubultojumos iepriekšējā īsā patskaņa apzīmēšanai izmantota vienīgi viena un tā pati grafēma, arī <kk>(Mancelim <ck>), <zz>(Mancelim <tz>).

Pilnīgi skaidrs, ka šī sistēma ir iespaidojusi latviešu grafētikas sistēmas attīstību un kopš 1683. gada Bībeles tulkojuma apspriežu (Straubergs 1943) pieņemtajā sistēmā ir redzamas šādas Fīrekera sistēmas iezīmes: 1) virgula </> visu palatālo līdzskaņu /l̥, ņ, r̥, k̥, ģ/, kā arī nebalsīgā /s/ apzīmēšanai (tas gan pa daļai arī Mancelim); 2) lokatīva garo patskaņu apzīmēšana ar “jumtiņu” <^>; 3) visu līdzskaņu dubultojumu apzīmēšana ar vienu un to pašu grafēmu.

Kā redzams nav pieņemti vairāki Fīrekera sistēmas elementi: 1) virgula /č/ un /š/ apzīmēšanai; 2) savdabīgais apzīmējums /ž/; 3) virgula patskaņu garumu apzīmēšanai. Argumentus, kāpēc nav pieņemta radikālā rakstības

reforma min Heinrihs Adolfs 1685. gada gramatikas ievadā – galvenais, tā neatbilst vācu tradīcijai un var radīt grūtības lasīšanas apgūvē un mācīšanās.

„Wozu dann auch nicht wenig gerahten / die bekandte Begierde der Letten / daß sie lieber Teutfch alß Unteutfch lesen lernen / weil sie gern den Teutfchen etwas nachtun: Damit sie nun bey der Luß erhalten werden / und also zugleich eines neben andern lernen können / hat man die Teutfche Schreib=Art gerne erwahlen wollen.

Und ist auch dieses war / daß offft / verarmte alte Teutfche Männer / auch Frauen / zu Lande hin und wieder die Jugend so bey Teutfchen / alß Unteutfchen / im Lesen unterrichtet / die offft selbst nicht Unteutfch reden / auch nicht mehr / alß nur etwas Teutfch lesen können: Wenn nun eine andere Schreib=Art solte ergrieffen worden seyn / würden viele zum Unterricht des Lettifchen Lesens selbst untüchtig seyn / und also auch viele zum Lettifchen Lesen nicht einmahl gelangen können / welchem Sie nach der teutfchen Lese=Art gar leicht nachkommen mögen; Und welches nicht von geringer Wichtigkeit / es würde manche feine Hauß=Kirche eingestellet bleiben müßfen.” (Adolph 1685, [xiii–xiv])

Jaunā „komisijas” rakstība ir izmantota grāmatās, sākot ar 1685. gadu. Tās ir divas Jelgavā iespiestās grāmatas: 1) H. Adolfa gramatika *Erfter Versuch Einer kurtz=verfaffeten Anleitung Zur Lettifchen Sprache*; 2) Kurzemes luterāņu baznīcas rokasgrāmata *Vermehretes Lettifches Hand=Buch*. Rīgā vispirms tas ir Bībeles tulkojums, kas sākts iespiest 1685. gadā (*Tas Jauns Testaments*). Jaunā rakstība ir lietota visās Vidzemes ģenerālsuperintendentam Johanam Fišeram piederošajā Vilkena tipogrāfijā kopš 1685. gada izdotajās grāmatās. Pie vecās Manceļa tradīcijā balstītās sistēmas (vai precīzāk – atsevišķu autoru nedaudz atšķirīgas rakstības) turpina turēties Rīgas konsistorija, kas savas grāmatas iespiež pilsētas tipogrāfa Georga Nellerā spiestuvē. Tā uz jauno tradīciju pilnībā pāriet 18. gs. sākumā.

Fīrekera rakstības sistēma tātad bijusi izplatīta rokrakstu formā, iespaidojusi jaunās “komisijas” rakstības izveidošanos, taču pati iespiestā veidā līdz mums nav nonākusi. Līdzšinējā latviešu rakstu valodai veltītā literatūra apgalvo, ka tā arī nekad nav tikusi drukā lietota (Bērziņš 1928, 165–166; Draviņš 1957a).

3. Tomēr vairāki fakti liek izteikt hipotēzi, ka Kristofora Fīrekera izveidotā grafētikas un ortogrāfijas sistēma ir bijusi iespiesta rakstos, varbūt pat divos dažādos veidos.

Pirmkārt, zināms, ka Fīrekeras dziesmas jau pirms 1685. gada Kurzemes rokasgrāmatas ir iespiestas vismaz divos zināmos izdevumos: 1) 1671.–1673. gada Rīgas rokasgrāmatā *Lettifches VADE MECUM, oder Hand=Buch* – vienīgais zināmais dziesmu grāmatas daļas eksemplārs gan Otrā Pasaules kara laikā pazudis (Seniespiedumi 1999, 50–53), tagad pieejami tikai dažu lappušu faksimili, ko savā laikā publicēja Ludis Bērziņš (1928, 159, 206–209), 2) 1685. gada Rīgas rokasgrāmatā *Lettifches Hand=Buch*. Abas tās iespiestas Rīgas pilsētas tipogrāfijā – pirmā vēl tipogrāfa Heinriha Besemesera, bet otra jau Georga Nelleras laikā. Abos šajos izdevumos Fīrekeras dziesmu rakstība, tiesa, neatbilst tieši no rokrakstiem pazīstamajai rakstībai, taču tā atšķiras arī no citviet tais pašos izdevumos lietotās Manceļa tradīcijas.

Tajā sastopamas šādas atšķirības no Fīrekeras rokrakstiem:

1) patskaņu garumi netiek apzīmēti ar virgulu, bet gan kā Manceļa tradīcijā – /ā, ē, ā, ū/ ar sekojošu <h>, piemēram, *Wahrdinneem, fpehzinnah, Spahrneem, apglabbah, ahs=ei, Pahr, kahdōs, nahkaks, nahkofcham, Wißfahm Mallahm* 374; *pehz, fchehligi, apfwehtie, fpehzinah, Grehkōs, pawehleteem, pehzgallā, Tehwam, Swehtam, pehz* 374; *buht*, 374, *muhfcham* 376, *buhs, muhfu* 383, *muhs, uhs turreis* 384; /ī/ ar <ie>, piemēram, *apfwehtie, paliedf, fchie* 374, *fchie, Schkieftus* 375, *Swehtiets, palieds, Rietâ, lieds, dields, mohdies, fohdies* 376;

2) divskanis /uo/ tiek apzīmēts ar <oh>, piemēram, *Gohds, tohp, nodfeedats, kohft, nohft* 375, *dohd, Gohda=dfeefmas, USmohftait, tohpat, mohdrigi, mohdies, fohdies* 376;

3) līdzskanis /š/ parasti tiek apzīmēts ar <fch> vai <fch>, piemēram, *Engelifchu, Schim, nahkofcham, fchie* 374, *fchie, Sardfinsch, Winsch, winsch, Prekfch, Winsch, augfchu* 375;

4) līdzskanis /ž/ parasti tiek apzīmēts ar <fch> – *fchehligi* 374, *muhfcham* 376, *firfchu* 383;

5) esošajos fragmentos nav atrodams īpašs apzīmējums līdzskanī /č/.

Tomēr ir arī īpatnības, kas saskan vai rāda uz iespējamu saistību ar Fīrekeras rokrakstiem un atšķiras no citiem tā laika iespiestajiem tekstiem:

1) tiek lietoti palatālo līdzskaņu /ķ/, /ġ/ apzīmējumi ar virgulu – *Schkieftijs* 375, *Engelifchu* 374, *gehrbis* 375;

2) iepriekšējā patskaņa īsums vaļējā zilbē vienmēr tiek atzīmēts ar vienas un tās pašas līdzskaņa grafēmas dubultojuumu, arī <kk> – *tikkufchi* 376, un <zz> – *Wezzakem* 374;

3) līdzskanis /ž/ vienreiz apzīmēts ar <β> – *aLLaβ* 383;

4) saglabātajā 1672. gada izdevuma 383. lpp. pēdējās rindas pēdējā vārdā lietota arī virgulēta grafēma <β> līdzskaņa /š/ apzīmēšanai *Gaiβumin*. (Var salīdzināt ar 1685. gada Nellerā izdevuma formu <Gaischumin>, kur rakstība mainīta);

5) lokatīvā tiek lietoti patskaņu un divskaņa /uo/ apzīmējumi ar <^> – <â, î, ô> – *kahdôs Grehkôs, pehzgallâ, tawâ Debbes=walfstibâ* 374, *Tawâ Wahrdâ, Rietâ* 376, *Mufâs firdîs* 383, *Sohdâ, wiffâs Weetâs* 384;

Patskaņu garumi reizēm netiek vispār atzīmēti – <a> *Ta* 376, *ta, darga, Dawannin* 383, *Meefinnams* 384; <e> *mes* (2x) 376, *mes* (3x), *fwetais* 383; <u> *usturr* 374, *us* 375, *Us* 376, *Mufâs* 383.

Daļu no šīm savdabībām bija pamanījuši jau Ludis Bērziņš un Alvilis Augstkalns: „L. Bērziņš jau ir aizrādījis, ka 1671. g. Fürekerā dziesmu rakstībā ir samanāma cauri viņa īpatnējā ortogrāfija (*o* bez *h, allaβ*). Tam ir pavisam neticami piemēri.

Ģarums apzīmēts ar pārsvītājumu [vajadzīgā tipa trūkuma dēļ pārsvītārais *e* apzīmēts ar *ç*.]: *Grękeem* 51,3 [Lapas puse 1671. g. dz. gr., mazais indekss nozīmē dziesmas panta nummuru], *gręhku* = 65,2, *Elles=fwehreem* 51,3. Tālāk šie pieder piemēri bez ģaruma apzīmējuma (*h*): *mes, fwehtais, Mufâs, darga Dawannin* 383 (faksimils L. B. Fürekerā 15. l. p.).

Šņācenis šis apzīmēts ar pārsvītātū *β* [Technisku grūtību dēļ pārsvītājums sekojošos piemēros nav apzīmēts.]: *Patteikβanu'* 6, *Gaiβumin* 383 (faks. turpat!), bez pārsvītājuma: *Deewinβ* 5,3, (atskaņa *Gohdinsch*), *Winβ* 30,5 (šai vietā laikam netika svītāts!); *ž* ar *β*: *Spoβums* 24,1, *allaβ* 52,12 (arī 383, sk. faksimilu!), ko atzīmējis jau Bērziņš, *Szauts* 2835, (sal. *fchaut* 201, 16 – abi pazīstamie piemēri, sk. L.B. Fürekerā 18–19. l. p.).” (Augstkalns 1933, 57; arī 2009, 221)

Tādējādi A. Augstkalns tagad jau zudušajā dziesmu grāmatā ir atradis arī virgulētu ģaru patskani /ē/. Diemžēl nav paskaidrots, kādā veidā burts virgulēts.

Alvilis Augstkalns ir piedāvājis arī šo īpatnību skaidrojumu: „Ja burtlicim būtu jāpārvērš ortogrāfija – citāda manuskriptā nekā jādrukā –, tad gan varētu saprast trūkstošās zīmes un *β*, bet ne pārsvītātās zīmes. Tās nebija tik viegli paķeramā un liecina, ka drukātava ir ar apbrīnojamu centību turējusies pie manuskripta. Norakstītājs, droši vien Fürekers pats, ir kādas reizes nemanot iejaucis otras ortogrāfijas zīmes, kas viņam bijušas pierastākas, bet drukātava

vai nu nav drīkstējusi, vai nav pratusi no tā atkāpties.” (Augstkalns 1933, 57; arī 2009, 221–222)

Ja nekonsekventās garumu apzīmēšanas, tāpat arī atsevišķo <β> lietošanas gadījumā /ž/ apzīmēšanai skaidrojumam var piekrist Augstkalnam – tā ir Fīrekera rokrakstos lietotās rakstības ietekme, tomēr pārējam nepieciešams vēl papildus skaidrojums.

Nevienā zināmā iespīestā latviešu tekstā pirms 1671.–1673. gada rokasgrāmatas nav lietotas: 1) patskaņu lokatīva formas ar <^>; 2) virgulētas grafēmas <k, g, β>. Ja patskaņi ar <^> varbūt tipogrāfijā lietoti arī citu valodu tekstu iespīšanā, tad tas noteikti tā nebija ar virgulētajiem līdzskaņiem – šādi burtstabiņi bija speciāli izlejami. Un grūti iedomāties, ka tika izlieti daži burtstabiņi rokrakstā nejauši palikušiem Fīrekera sistēmas grafēmām. Ticamāks ir pieņēmums, ka tie ir speciāli izgatavoti kāda vesela teksta iespīšanai, kurā bija paredzēts tās lietot visā tekstā.

Tas nozīmē, ka iespējams bija sagatavots un arī iespīests kāds izdevums, kur lietotas tieši šīs grafēmas.

4. Uz šādu iespījamu izdevumu norāda Heinrihs Adolfs savas gramatikas ievadā. Cita starpā viņš norāda, ka Fīrekera dziesmas ar atskaņām ir līdz tam izdotas divreiz.

„Maffēn dann der feel. Hr. *Fürecerus* schon mit etlichen zu Riga gedruckten Liedern, alß denen **Erstlingen Lettischen Drucks**, dessen einen Verfluch gethan. Welcher Art noch mehr, in der letzten *Edition* des Lettischen Hand=Buchs in *Octavo* zu finden find.” (Adolphi 1685, [xiii])

Jau Ludis Bērziņš (1928, 158–159) savā komentārā skaidro, kas jāsaprot ar jaunāko izdevumu – tas ir 1671. gada izdevums. Jādōmā, ka ar to patiesi domāts šis jau vairāk kā 10 gadu vecais izdevums, nevis 1685. gada Rīgas rokasgrāmata, jo tā iznāk faktiski vienlaicīgi ar Kurzemes rokasgrāmatu un Adolfa gramatiku.

Bet pirms tam ir bijis vēl viens izdevums – *Erstlinge lettischen Drucks*, kā tos sauc Adolfs (Bērziņš 1928, 158; Augstkalns 1933, 57; Draviņš 1957a, 43). Bet kādā rakstībā bijis šis izdevums? Līdzšinējie pētnieki uzskata, ka tā noteikti nav bijusi Fīrekera rokrakstos esošā sistēma, bet gan kāds kompromisa variants (Bērziņš 1928, 166; Draviņš 1957a, 43).

Tādējādi ņemot vērā gan zināmo par Fīrekera dziesmu parādīšanos iespīestā veidā, gan iepriekš minētos faktus par Fīrekera rakstības reliktiem 1671.–1673. gada rokasgrāmatā, var izvirzīt pieņēmumu, ka Kristofors

Fīrekers ir nodevis Rīgas tipogrāfam Besemeseram iespēšanai kādus savus dziesmu tulkojumus, ko domājis gan kā savas dzejas, gan, iespējams, rakstības paraugu. Iespējams, ka izdevums ir bijis neliels – varbūt tikai viena vai divas loksnes. Šādu izdevumu varēja finansēt pats Fīrekers, paredzot to kā zināmu reklāmas izdevumu, lai iepazīstinātu ar savām idejām. Arī metiens varēja būt pavisam neliels.

Ka šāda ideja ir pieņemama, rāda dažas paralēles no 17. gs. latviešu rakstu vēstures. Mums ir zināmi vairāki šādi privāti izdevumi nelielā metienā – Jāņa Reitera 1664. gada Mateja evaņģēlija tulkojums un 1675. gada Bībeles tulkojuma paraugs, kas nebija paredzēti plašai lietošanai, turklāt iespiesti par autora līdzekļiem. Var atcerēties arī 1644. gadā izdotās Rēhehūzena gramatikas likteni – 1685. gadā Adolfs savu gramatiku sauc *Erfter Versuch einer kurtzverfaffeten lettischen Grammatik* bez jebkādas norādes uz Rēhehūzenu. To nemin arī neviens cits gramatiķis 17. gs. beigās un 18. gs. Tātad tās metiens bija niecīgs, jo ne jau tikai tās vājā kvalitāte būtu bijusi par iemeslu tās ignorēšanai. Tāpat tikai no noraksta mums ir zināms Paula Einhorna traktāts pret Rēhehūzena gramatiku. Arī tas tātad bija iespiests pavisam nelielā metienā.

Ievērojot dažādo šriftu lietojumu Adolfa gramatikas priekšvārdā varētu domāt, ka Fīrekera paraugizdevumu sauca, iespējams, tieši *Erstlinge lettischen Drucks*. Ar to autors būtu norādījis uz savu nosprausto mērķi – izveidot īpašu latviešu druku – rakstību. Ņemot vērā Fīrekera plašo un vispusīgo darbību – dziesmu atdzejošana (latviešu poētikas radīšana), gramatikas sastādīšana, vārdnīcas rakstīšana, jaunas rakstības izveidošana – viņa personība jāvērtē kā visnotaļ ambicioza, tāpēc arī sava rakstības un dzejas paraugu iespēšana par saviem līdzekļiem, kas turklāt prasītu arī papildus samaksu tipogrāfam par speciālu burtstabiņu izgatavošanu, šķiet visai iespējama.

5. Tādējādi var pieņemt, ka Fīrekers par saviem līdzekļiem 18. gs. sešdesmitajos gados (?) pasūtīja Rīgas tipogrāfam Besemeseram nelielu dziesmu izdevumu, kur izmantoja īpatnēju, līdz tam latviešu iespaiddarbos nelietotu, rakstību, kam noteikti bija šādas iezīmes: 1) visi palatālie līdzskaņi, arī /ķ/, /ġ/ tika apzīmēti ar virgulu; 2) līdzskanis /c/ apzīmēts ar <z>; 3) visi līdzskaņu dubultoņi apzīmēti ar tās pašas grafēmas dubultoņumu; 4) garie patskaņi lokatīvā apzīmēti atšķirībā no rokrakstiem tikai ar <^>, bet bez virgulas; 5) iespējams, līdzskanis /š/ tika apzīmēts ar virgulētu <β>; 6) iespējams, līdzskanis /ž/ apzīmēts ar <β>.

Uz visām šīm pazīmēm skaidri norāda relikti 1671.–1673. gada Rīgas dziesmu grāmatā.

Pašlaik mūsu rīcībā esošie iespiedumi neļauj droši atbildēt uz jautājumu, kā tika apzīmēti garie patskaņi saknes zilbēs, kā arī līdzskanis /č/. Ļoti iespējams, ka bija speciāli izgatavoti arī virgulētu patskaņu burtstabiņi, par ko var liecināt A. Augstkalna redzētais pārsvītrotais <e>. Ka tā tai laikā nebija tehniska problēma (Ozols 1965, 227), norāda, piemēram, tā paša laika lietuviešu un poļu teksti (pēdējie iespiesti arī Rīgā), kur virgulēti patskaņu burti plaši izmantoti nazālo patskaņu apzīmēšanai. Rīgas tipogrāfijā noteikti jau bija poļu literas <ą, ę>. Tāpat tehniska problēma nevarēja būt virgulēta <z> izgatavošana. Tomēr atbildēt apstiprinoši uz šo hipotēzi var, tikai atrodot liecības par šādu literu eksistenci kādos iespiestos Besemesera izdevumos.

6. Balstoties uz analizētajiem faktiem, ir noteikts pamats mainīt tradicionālo apgalvojumu, ka Fīrekera izstrādātā grafētikas sistēma nav tikusi izmantota iespiestā veidā. 18. gs. sešdesmitajos gados Besemesera tipogrāfijā ir bijis iespiests kāds dziesmu tulkojumu paraugs (*Erstlinge lettischen Drucks*) šai īpašajā rakstībā, kas gan varēja atšķirties no rokrakstos lietotās. Precīzi to raksturot bez izdevuma atrašanas tomēr nav iespējams.

Neapšaubāmi, ka gatavojot 1671.–1673. gada Rīgas rokasgrāmatu, Fīrekera teksti ir pārrakstīti tuvāk tradicionālajai rakstībai, aizstājot iespējams virgulētos patskaņus ar <ah, eh, uh, ie>, taču saglabājot virgulētos <k, g> un sporādiski <β>, kā arī <β>, tāpat arī patskaņus ar „jumtiņu” lokatīvos, kā arī dažas citas Fīrekera sistēmas iezīmes.

Šajā 1672. gada dziesmu grāmatā pirmo reizi lietotas grafēmas <k, g, â, ê, î, û, ô>, ko tālāk nostiprināja 1685. gada „Bībeles komisijas” rakstība. Tātad vismaz 1671–73. gada un 1685. gada Rīgas baznīcas rokasgrāmatās Fīrekera dziesmās esošā rakstība uzskatāma, kaut par modificētu, tomēr viņa paša sistēmas lietojumu iespiestā veidā.

ERSTLINGE LETTISCHEN DRUCKS – CHRISTOPHOR FÜRECKER'S ORTHOGRAPHY IN PRINTED FORM

Summary

This article investigates the issue of Christophor Fürecker's influence on the development of Latvian orthography in the late 17th century, especially the problem of whether Fürecker's orthographic system was used in any printed texts.

In the light of the evidence adduced, there is good reason to abandon the traditional assertion that the spelling conventions introduced by Fürecker were not used in their printed form. In the 1760s there appeared, in Besemeser's printery, a sample of hymn translations (*Erstlinge lettischen Drucks*) using special conventions, which may well have differed from those used in manuscripts. The edition in question has, however, not been found, and it is therefore not possible to pinpoint any specific details.

Certainly in the preparation of the Riga Handbook (1671–1673), Fürecker's texts were modified to conform more closely to traditional practice: long vowels indicated with a subscript marker were changed to <ah, eh, uh, ie>, while <k, g> (and sporadically <ß> as well as <β>) along with the <^> accent on vowels in the locative and several other elements of Fürecker's system were maintained.

In the hymnal of 1672, the characters <k, g, â, ê, î, û, ô> appear for the first time: they were subsequently legitimised in the orthography of the Bible Commission (1685). Thus the orthography of Fürecker's hymns is observable in printed form in the 1671–1673 and 1685 Riga Handbooks: modified, but nonetheless in a usage deriving from his system.

LITERATŪRA

Adolphi Heinrich 1685, *Erfter Versuch / Einer kurtz=verfaffeten Anleitung / Zur Lettischen Sprache*, Mitau: Georg Radetzky.

Augstkalns Alvilis 1933, Mūsu vecie raksti, in *Filoloģijas materiāli. Profesoram J. Endzelīnam sešdesmitajā dzimšanas dienā veltīts rakstu krājums*, Rīga: Ramave, 41–58.

Augstkalns Alvilis 1936, Latviešu fragmenti 17. g. s. beigu Liepājas aktīs, in *Veltījums Izglītības ministrijai un prof. Augustam Tentelim*, Rīga: Ramave, 115–144.

Augstkalns Alvilis 2009, *Darbu izlase*, Rīga: LU Latviešu valodas institūts.

Bērziņš Ludis 1928, Kristofors Fürekers un viņa nozīme latviešu literatūrā, *Filologu Biedrības Raksti* 8, 145–224.

Draviņš Kārlis 1957a, Par Kristofora Firekera grafikas sistēmu un pareizrakstību, *Språkliga Bidrag. Meddelanden från seminarierna i slaviska språk, jämförande språkforskning, finsk-ugriska språk och östasiatiska språk vid Lunds Universitet* 2(8), 42–93.

Draviņš Kārlis 1957b, Vēl par Kristofora Firekera grafikas sistēmu, *Språkliga Bidrag. Meddelanden från seminarierna i slaviska språk, jämförande språkforskning, finsk-ugriska språk och östasiatiska språk vid Lunds Universitet*, 2(9), 5–11.

Ozols Arturs 1965, *Veclatviešu rakstu valoda*, Rīga: Liesma.

Seniespiedumi 1999 – *Seniespiedumi latviešu valodā.1525–1855. Kopkatalogs*, Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka.

Straubergs Jānis 1943, Kā noritēja Bībeles tulkošanas darbs, *Izglītības Mēnešraksts* 9, 197–200.

Pēteris VANAGS

*Baltu valodniecības katedra
Latvijas Universitāte
Visvalža iela 4a
LV-1050 Rīga
Latvia*

*Institutionen för baltiska språk, finska och tyska
Stockholms universitet
SE-106 91 Stockholm
Sweden*

[pvanags@latnet.lv]